

univerzalistička vrijednosna stanovišta toliko udaljena od svakodnevnog života, da je polazeći od njih moguće formulirati samo irelevantnu i većini pripadnika društva nerazumljivu kritiku, koja u praksi može rezultirati samo u porazu ili nekom totalitarnom poretku? Ovo pitanje je posebno aktualno u kontekstu kulturne pluralizacije modernih društava, posebno američkog, gdje nije isključeno da se pokaže da imanentna kritika ne nudi djelotvorne instrumente za rješavanje konflikata različitih kultura i nacija. Walzer ne kaže jasno da li svaku apstraktnu univerzalističku kritiku smatra nerazumljivom i irelevantnom, ili samo želi upozoriti na opasnosti koje taj tip kritike nosi sa sobom.

Izvan svake sumnje postoji velik broj moralnih problema na koje nije moguće naći odgovor okretanjem tradicijama. Takvi su primjerice, problemi nuklearnog naoružavanja i gen-tehnologije. Čini se da kao polazište za rješavanje takvih novih problema mogu poslužiti samo univerzalni, apstraktni principi.

Imajući na umu ove primjedbe, Walzeru treba priznati da je napisao zanimljivu i stimulativnu knjigu, ali i posredno upozorio na jednu od opasnosti komunitarizma: da komunitaristički usmjerena društvena kritika zakaže pred nekim moralnim problemima koje sa sobom donosi moderna tehnologija i društvena mobilnost.

Mojmir Križan

Recenzija

Mladen Puškarić

Teorija ekonomskog liberalizma,

Sveučilišna tiskara i Pravni fakultet,
Zagreb, 1993., str. 236.

Ne može se pobjeći od razlike među ljudima, a napose se ne može pobjeći od razlika u posjedovanju materijalnih dobara

i moći. Ali, ono što se može napraviti, jest omogućiti smjenu onih koji drže moć u svojoj ruci ako nisu ispunili svoje dužnosti, ili ako su zloupotrebljavali svoj položaj. Kad je riječ o političkoj moći, takvu ulogu igraju slobodni izbori, dok u pogledu gospodarske moći, presudnu ulogu ima konkurencija.

Slobodni izbori i konkurencija temeljne su poluge gospodarskog ustroja koji sebe naziva liberalnim i po tome se razlikuje od bilo kojeg drugog ustroja u kojem se osobe, odnosno gospodarski čimbenici, nalaze u milosti arbitrarne volje drugih osoba ili drugih gospodarskih čimbenika, bez obzira jesu li izabrani ili nisu.

Ta jednostavna istina ima duboko korijenje, i u stalnom je protuslovlju sa suprotnim promišljanjima o potrebi vođe, liderstva, intervencija i svega drugog što se može nazvati protekcionizmom, odnosno intervencionizmom, dakle sustavom naredaba i uputa, koje uvijek podsjećaju na svemoć moćnika, bez obzira kako se opravdavaju.

Za društva koja su još nedavno živjela u svijetu boljševičkog totalitarizma upoznavanje s liberalizmom kao specifičnim pogledom na društvo i njegov ustroj vrijedno je svake pohvale. Ono nam pomaže da se što prije oslobodimo mnogih dogma i neprirrodnog svjetonazora, pomaže nam u poticanju samosvijesti, te nas istodobno oslobađa nakupljenog taloga i pogrešnih očekivanja.

Iz tog razloga treba pozdraviti knjigu Mladena Puškarića *Teorija ekonomskog liberalizma*, ističući da je to prvo cjelovito djelo o liberalizmu u hrvatskoj literaturi koja se bavi gospodarskim pitanjima.

Puškarićeva knjiga *Teorija ekonomskog liberalizma* podijeljena je na više odjeljaka, započinjući s teorijskim obilježjima liberalizma i završavajući s teorijom općeg izbora (čiji je utemeljitelj J.M. Buchanan). Središnji je dio knjige usredotočen na istraživanje nastanka i razvoja liberalizma kao pragmatične gospodarske djelatnosti, odnosno na izvorišta liberalne tradicije i

njezine glavne zagovornike, među kojima A. Smith s "nevidljivom rukom" zauzima dominantno mjesto, a zatim slijedi analiza pristaša novog liberalizma i njihova konfrontacija s klasičnom liberalnom teorijom, te pokazuju njihove sličnosti i razlike.

Nimalo slučajno, Puškarić se zadržava na Hayeku i Friedmanu, odnosno na širem krugu teoretičara koje uobičajamo svrstavati u "čikašku školu". Hayekova neoliberalistička interpretacija gospodarskog života, i ne samo gospodarskog života, bila je pravo osvježanje u gospodarskom svjetonazoru i praksi, nakon dominacije škole državnog intervencionizma. Svijet je tada već upoznao totalitarne sustave, u svim njihovim aspektima, upoznao je također državni intervencionizam nakon velike gospodarske krize i rata, pa je zagovaranje nečeg drugog nailazilo na plodno tlo i brojne pristaše.

Puškarčić u svojoj knjizi često povezuje ekonomiju s politikom, čime njegova analiza zalazi u područje politologije. Taj se pristup nazire već u uvodu, ali je izraženiji u završnom dijelu. U uvodu autor istražuje odnos političkih i ekonomskih sloboda kao nedjeljivih činitelja demokracije, dokazujući kako bez gospodarskih sloboda nema političkih sloboda, pa sukladno tome ni demokracije. U tome se naslanja na Friedmanova stajališta, koja su svojedobno zvučala svetogrдно, ali koja su danas sasvim legitimna. Puškarić pledira za demokraciju, za koju se vrijedi boriti, i ne upada u zamku kategoričnih stajališta kako bez demokracije nema gospodarskog razvoja. Drugo je, međutim, pitanje kakav je to razvoj, kamo smjera i kakve će posljedice s vremenom izazvati.

Puškarčićevo povezivanje politike i ekonomije još je prisutnije u završnom dijelu knjige, gdje analizira teoriju općeg izbora, koju ponekad kolokvijalno nazivaju ekonomikom politike.

U osnovi je teorije općeg izbora dokazivanje "otkrića" da bi sve ljude trebalo tretirati kao racionalna bića koja

maksimaliziraju korisne učinke u svim oblastima vlastita ponašanja. Prema teoriji općeg izbora to ne znači da je svako kolektivno djelovanje (uključujući i vladu) nužno nepoželjno. Ono samo navodi na zaključak da individualno ponašanje podupire interese grupe, male ili velike, lokalne ili nacionalne. Zato idealan politički sustav usmjerava ponašanje pojedinaca koje koristi i njemu i zajedničkom dobru, i to na način što bliži onom koji je opisao A. Smith.

Buchananova teorija na Zapadu među politolozima ima mnogo pristaša, a poneki od njih stekli su velik ugled istraživanjima parametara potrošnje koje određuju političari i administracija i nad kojima pojedinci nemaju nikakva nadzora.

Moderni liberalizam, prema Puškariću, vrlo je pragmatičan. On nastoji izbjeći rizična rješenja i zalaže se za ponašanje korak po korak, kako u pristupu, tako i u rješavanju problema. Moderni liberalizam nije rigidna ideologija koja teži idealiziranoj utopiji, niti se prema njoj nastoji usmjeriti svijet. Upravo suprotno: riječ je o kontinuiranom nastojanju i postupcima kojima se stvarni sadržaji nastoje učiniti boljima nego jesu, što se u nas vrlo često zaboravlja. Naši zagovornici liberalizma morali bi mnogo toga promijeniti u svojem ponašanju kad bi temeljito proučili suvremene liberalne poruke, jer bi shvatili da pojednostavljenim tumačenjem liberalizma, barem kad je riječ o gospodarstvu, pomažu brojnim otimačima koji su tako nasrnuli na tuđu imovinu.

Za početak, koristilo bi im da prouče ovu Puškarićevu knjigu. To vrijedi i za šire čitateljstvo, jer im nove spoznaje zasigurno ne bi štetile. Pažljivim proučavanjem spoznali bi istinska izvorišta liberalizma te se upoznali s razvojem ideje liberalizma u nacionalnom i međunarodnom okruženju, kao i novijim liberalnim teorijskim skretanjima i varijacijama koji sada dominiraju u svijetu, te bi uočili također i približavanja drugim teorijskim pravcima, što se sve kristalizira u brojnim mješovitim rješenjima.

Na kraju, Puškarićevu *Teoriju ekonomskog liberalizma* svakako valja pročitati. Napor koji je autor u nju uložio, autorove rečenice kojima iznosi i vrlo složen sadržaj jasno omogućuju i širem krugu čitatelja da ga prouče.

Vlatko Mileta

Recenzija

*Slovenske poruke i pouke.
Problemi konsolidacije
demokracije*

Slovensko politološko društvo,
Ljubljana, 1993.

Ovaj zbornik donosi nam svih četrnaest referata najpoznatijih slovenskih politologa koji su prezentirani na petom politološkom skupu što je održan u Ankaranu u svibnju 1993., a koji se bavio pitanjem koje nije aktualno samo u Sloveniji nego i u svim ostalim zemljama što su napustile komunistički društveni model: kako razviti demokraciju. Zato je ova knjiga za nas vrlo poučna; i kod nas se nameću pitanja: kako konsolidirati pravnu državu i kako afirmirati demokraciju?

A. Bibič u svom radu "Civilno društvo i demokracija" prikazuje temeljne dosege današnje, kako to on kaže, "znanosti o demokraciji". Naime, on upozorava na osnovne dileme demokracije (vlast masa, prava pojedinca i manjina) i u njihovim okvirima nastoji postirati teoriju koja bi bila primjerena Sloveniji.

Isti problem još konkretnije analizira D. Fink-Hafner u radu "Uspješnost ustrojavanja demokracije u Sloveniji: ne i pokazatelji", te ukazuje na dvije faze u razvoju slovenske demokracije. Prva je borbena, jer se odnosi na suprotstavljanje

i rušenje komunističkog poretka, a druga, složenija i teža, odnosi se na izgradnju slovenskog tipa demokracije koji bi uspješno pomirio nacionalne i pojedinačne interese.

M. Brezovšek u svojoj analizi naslovljenoj "Razmišljanja o nekim pretpostavkama demokratske konsolidacije", naglašava da su glavne pretpostavke za razvoj demokracije u Sloveniji "demokracija u demokraciji", što znači razvijanje odnosa unutar slovenskog demokratskog društva i pravne države koji ne osiguravaju samo tzv. makrokonsenzus nego - u još većoj mjeri - i sva prava čovjeka, tj. mikrokonsenzus putem participacije, razvijanja političke kulture i višeg stupnja aktivnosti građana za sve stvari što su od zajedničkog interesa.

Pod naslovom "Na putu u demokraciju" i M. Žagar razmatra problem ulaska u demokraciju sa stajališta svjetskog okruženja, pa i razvoja demokracije u najrazvijenijim zemljama, što može i treba biti pouka malim postkomunističkim državama kako da put u demokraciju svladaju na najbolji i svojoj tradiciji najprimjereniji način.

S. Kranjc u svome radu "Političke stranke - čimbenik (ne)stabilnosti demokracije" pokazuje kako nagli razvoj stranaka u postkomunističkim zemljama ima pozitivan i negativan učinak. Pozitivan učinak očituje se u razbijanju totalitarističkog monopola vlasti, a negativan u nesvrshodnoj "borbi svih protiv svijui", što u drugoj fazi, nakon pobjede demokratskog modela, vodi entropizaciji društva.

Dijakronijska analiza razvoja brojnih političkih stranaka u Sloveniji J. Prunka, u radu "Idejna opredjeljenost političkog života u Sloveniji u 20. st.", pokazuje profilaciju političkih trendova i može biti poučna i za razvoj stranaka u Hrvatskoj.

A. Židan analizirao je problem razvoja političke kulture kao onoga subjektivnog čimbenika koji bi mogao pospješiti ulazak u demokratske tijekove.